

ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

В статті представлені результати дослідження психоемоційного стану студентів в умовах збройного конфлікту. Збройний конфлікт є одним із найвагоміших стресових чинників людства. Для студентів ця ситуація внесла корективи не тільки у форму навчання, а й у пристосування навчатись під час повітряних тривог, відключень електроенергії, засобів зв'язку та бомбардувань. Значного стресового навантаження зазнали студенти з інвалідністю. Окрім повсякденних турбот, які мають ці студенти, під час збройного конфлікту додаються проблеми зі спуском в укриття, яке буває по декілька разів на день. Хочемо зауважити, що укриття не облаштовані для потреб людей з інвалідністю.

Нами було порівняно психоемоційний стан студентів з та без інвалідності в умовах збройного конфлікту та представлена модель формування стійкості. Як показують останні дослідження, студенти мають ознаки тривоги, депресії та стресового розладу. Тому дослідження стійкості студентів до стресових чинників є актуальним на даний час.

Метою дослідження є теоретично та емпірично дослідити психоемоційний стан студентів в умовах збройного конфлікту.

Було проведено емпіричне дослідження за короткою шкалою тривоги, депресії та ПТСР (B.V. Hart, 1996), яка призначена для первинного скринінгу перерахованих симптомів у осіб, що пережили будь-якого роду психічні травми та за короткою шкалою стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith), що дозволяє в умовах обмеження часу з великою імовірністю визначати стійкість до впливу стресових чинників. Також було додане анкетне опитування. Вибірку становили 135 студентів, із них 83,6% – студенти без інвалідності та 16,4% студенти з інвалідністю.

Новизною теми є виявлення різниці рівня тривоги та депресії, а також формування стійкості у студентів з та без інвалідності в умовах збройного конфлікту.

За результатами дослідження, у більшій частині студентів рівень стресу виявився на високому рівні, але при цьому для майже половини респондентів війна ніяк не вплинула на їх навчання, у іншій ж половині з'явилась тривожність та дратівливість. За результатами короткої шкали тривоги, депресії та ПТСР (B.V. Hart, 1996) маємо наявність у студентів ознаки тривоги та депресії, але при цьому відсутність різниці в наявності порушень психічного стану між студентами з та без інвалідності. На обидві групи респондентів однаково негативно впливає збройний конфлікт в Україні, який позначається на їх психологічному стані.

Стосовно наявності стійкості до стресових чинників серед студентів, яке було проведено за короткою шкалою стійкості (The Brief Resilience Scale; B. Smith), обидві групи студентів мають нормальну (54,82%) та низьку стійкість (42,96%) до стресу, але при цьому відсутня різниця стійкості між

студентами з та без інвалідності до впливу стресових чинників. Знову ж, не має різниці між групами студентів, обидві групи мають однаково стійкість на стресові чинники. Для формування стійкості потрібна адаптація, підтримка з боку викладачів та оточуючих, позитивне мислення.

Тривожність та дратівливість, яка з'явилась у студентів, є нормальним явищем, як під час військових дій в країні так і під час навчання. Враховуючи те, що майже кожен день в країні лунає повітряна тривога, вже це є вагомим приводом для тривожності, навіть для людини з дуже високими показниками стійкості. Респонденти, які мають середній рівень стійкості, можуть протистояти труднощам та шукати вихід із важких ситуацій. Натомість та частина, яка має низький, їм важко долати труднощі, з'являються погані звички, паніка, тривога та депресія.

Ключові слова: збройний конфлікт, студенти, студенти з інвалідністю, стрес, стійкість.

The article presents the results of the study of the psycho-emotional state of students in the armed conflict. Armed conflict is one of the most important stress factors for humanity. For students, this situation made adjustments not only in the form of education, but also in the adaptation to study during air raids, blackouts of electricity, communications and bombings. Students with disabilities experienced significant stress. In addition to the daily worries that these students have, during the armed conflict are added the problems of going to shelter, which happens several times a day. We would like to note that the shelters are not equipped for the needs of people with disabilities. We compared the psycho-emotional state of students with and without disabilities in the conditions of an armed conflict and presented a model of building resilience. According to recent studies, students show signs of anxiety, depression and stress disorder. Therefore, the study of students' resistance to stress factors is currently relevant.

The purpose of the study is to theoretically and empirically investigate the psycho-emotional state of students in the conditions of armed conflict.

An empirical study was conducted on the Brief Anxiety, Depression and PTSD Scale (B.V. Hart, 1996), which is intended for initial screening of the listed symptoms in survivors of any kind of mental trauma, and on the Brief Resilience Scale (B.V. Hart, 1996). Smith), which makes it possible to determine resistance to the influence of stress factors with a high probability under time constraints. A questionnaire was also added. The sample consisted of 135 students, of which 83.6% were students without disabilities and 16.4% were students with disabilities. According to the results of the study, the stress level of the majority of students was at a high level, but at the same time, for almost half of the respondents, the war did not affect their studies in any way, while the other half developed anxiety and irritability.

The novelty of the topic is the identification of the difference in the level of anxiety and depression,

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.53.12>

Овчаренко О.Ю.

здобувач ступеня доктора філософії з психології,
асистент кафедри психології
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

as well as the formation of resilience in students with and without disabilities in conditions of armed conflict.

According to the results of the short scale of anxiety, depression and PTSD (B.B. Hart, 1996), we have the presence of signs of anxiety and depression in students, but at the same time there is no difference in the presence of mental state disorders between students with and without disabilities. Both groups of respondents are equally negatively affected by the armed conflict in Ukraine, which affects their psychological state. Regarding the presence of resilience to stress factors among students, which was conducted according to the brief resilience scale (The Brief Resilience Scale; B. Smith), both groups of students have normal (54.82%) and low resilience (42.96%) to stress, but at the same time, there is no difference in resistance between students with and without disabilities to

the influence of stressful factors. Again, there is no difference between the groups of students, both groups have the same resistance to stressors. Adaptation, support from teachers and others, and positive thinking are needed to build resilience.

Anxiety and irritability that appeared among students is a normal phenomenon, both during military operations in the country and during studies. Given that there are air raids in the country almost every day, this alone is cause for concern, even for someone with a very high resilience score. Respondents who have an average level of resilience can face difficulties and look for a way out of difficult situations. Instead, the part that has a low, they find it difficult to overcome difficulties, develop bad habits, panic, anxiety and depression.

Key words: armed conflict, students, students with disabilities, stress, resilience.

Актуальність наукових рішень. На момент написання статті повномасштабна війна в Україні триває вже понад півтора року.

Хочемо зазначити, що поняття терміну «війна» є у центрі наукового дискурсу. Згідно з даними Кембриджського словника: «Війна – це збройні бої між двома чи більше країнами чи групами» [1].

Велика Українська енциклопедія має наступне визначення цього терміну: «Війна – це соціально-політичне явище, крайня форма розв'язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами, народами, націями, урядами, спільнотами або воєнізованими групами, що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби» [2].

На сьогодні все важче знайти поняття «війна» в сучасних міжнародних документах. Перевага надається поняттю «збройний конфлікт», яке є більш об'єктивним та широким за змістом та дає змогу охопити більшу кількість ситуацій. Більше того, Статутом ООН не передбачено терміну «війна», натомість використовуються поняття: «застосування сили», «порушення миру», «агресія» тощо [3, с. 561].

Ми у своєму дослідженні будемо намагатись застосовувати термін «збройний конфлікт», який, на нашу думку, розширює поняття війни, та є більш прийнятним терміном у міжнародних документах на сьогодні. Ми вважаємо, що термін «війна» має широке значення і може бути: біологічною, економічною, інформаційною, політичною та не обов'язково із застосуванням зброї, натомість «збройний конфлікт» – це конфлікт будь-якого рівня, головною ознакою якого є застосування зброї, а також одним із критеріїв є невизнання чи не оголошення конфлікту збройним, його тривалості, території охоплення, кількості поранених не впливає на дію міжнародного гуманітарного права [4, с. 179].

За час збройного конфлікту студенти України були змушені навчатись в умовах бомбардування та переселення (деякі студенти та викладачі по сьогодні залишаються за межами свого постійного місця проживання); відключення світла, коли прийшлося пристосовуватись навчатись згідно з графіками відключення, які були різні у кожного студента та викладача. Також додатковим стресовим фактором виявилось повне або часткове пошкодження закладів вищої освіти. За даними МОН, станом на кінець травня 2023 року 3583 закладів освіти в Україні частково пошкоджені через бомбардування, з них 345 – повністю зруйновані, в тому числі 77 пошкоджено ЗВО та 4 знищено [5].

Тому можемо вважати, що це є вагомим приводом для порушення психологічного здоров'я студентів. До того ж, якщо брати академічний стрес у студентів, то аналіз стресу та тривоги показує, що одним із факторів стресу є оцінки/бали викладачів. Академічний стрес впливає на сонливість або потребу спати, наявність депресії та смутку, студенти не почувуються спокійними, не відчувають щастя, не бувають задоволені. До того ж, деякі психологічні зміни, пов'язані зі стресом і занепокоєнням, тісно пов'язані з рівнем самогубства. Важливо підкреслити, що з плином семестру у студентів зростає стрес і занепокоєння. Якщо академічний стрес зростає до серйозних рівнів, у студентів можуть розвинути такі захворювання, як бруксизм, тривога, головний біль. Таким чином, академічний стрес є серйозною проблемою на вищому освітньому рівні [6, с. 16–17]. Тому вважаємо доцільним, щоб заклади вищої освіти організували первинний психологічний скринінг серед студентів на виявлення ознак депресії, тривоги тощо, особливо серед студентів першого курсу.

Аналіз наукових робіт щодо рекомендацій по підвищенню стійкості студентів під час збройного конфлікту показав, що: завдяки розвитку

духовних цінностей можливе формування стресостійкості студентів в умовах війни [7, с. 135]; за допомогою адаптації до нових умов життя та дотримання психологічних умов формування психологічної стійкості, таких як: емоційний інтелект, добробут тут і зараз, взаємна підтримка, інформаційна чистота, ведення щоденника, читання, віра, спілкування, сон, відпочинок, можливо упоратися зі стресовими ситуаціями під час війни [8, с. 12]; для розвитку стресостійкості студентів в умовах воєнного стану важливо застосовувати: релаксаційні техніки, аутогенне тренування, спеціальні рухові активності та фізичні вправи, дихальні техніки, самомасаж, техніки когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапевтичні техніки, техніки гештальт-підходу [9, с. 52]; для зниження впливу негативних психогенних факторів та емоційного розвантаження доцільно використовувати метафоричні асоціативні карти, які є інтегративним ресурсом стресостійкості, метод рефреймінгу, арт-вправи, використання копінг-стратегій, використання різних форм мистецтва [10, с. 105–106]; для зниження нервового напруження рекомендовані дихальні вправи та контроль гніву або роздратування, намагатись зменшувати насиченість переживання емоцій тачасно «випускати пар» [11, с. 133]; підтримка сім'ї та психолого-педагогічна допомога фахівців сприяють підвищенню рівня стресостійкості підлітків [12, с. 105].

Тому вважаємо доцільним дослідження психоемоційного стану студентів в умовах збройного конфлікту.

Результати дослідження. Додатково до опитування за шкалами нами було додано анкетні дані. Ми проводили опитування серед студентів на наявність інвалідності. Результати представлено на рисунку 1.

Наявність інвалідності

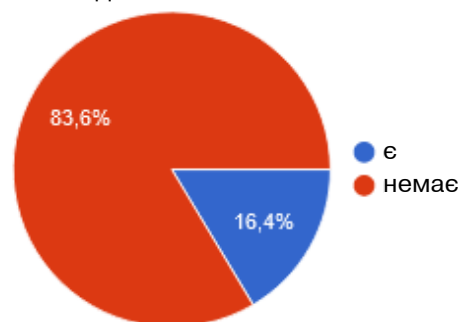

Рис. 1. Кількість студентів з інвалідністю серед респондентів

Разом з тим нами було проведено дослідження щодо кількості студентів з інвалідністю в закладах вищої освіти. Результати приведені у таблиці 1.

Як видно із отриманих даних, кількість студентів з інвалідністю у університетах України менше 1%, тільки в Сумському державному університеті маємо показники трохи більше за 1%. Це говорить про те, що є проблема стосовно навчання студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти. Крім того, кількість студентів із сліпотою та вадами зору, які закінчують бакалаврат, набагато менше ніж студентів без інвалідності. Тому є кілька причин, серед них – недосвідченість викладача або інструктора в навчанні студентів з інвалідністю та відсутність знань щодо вимог, доступності та пристосувань, які можуть бути надані для їх підтримки. Коли студенти з інвалідністю отримують необхідну підтримку, вони можуть бути такими ж успішними в навчанні, як і студенти без інвалідності. Чим більше студентів з інвалідністю досягають успіху, тим вони зможуть більше служити взірцем для наслідування

Таблиця 1

Наявність студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти

Заклад вищої освіти	2018–2019	2019–2020	2020–2021	2021–2022	2022–2023	2023–2024
Навчається студентів з інвалідністю (кількість та % від загальної кількості студентів)						
Відкритий міжнародний університет «Україна»	Немає даних	Немає даних	Немає даних	Немає даних	585	Немає даних
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка	Немає даних	Немає даних	269/ 0,96%	285/ 0,94%	267/ 0,94%	Немає даних
Центрально-український державний університет ім. В. Винниченка	55	56	58	52	44	Немає даних
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького	318	86/ 0,64%	75/ 0,61%	85/ 0,63%	62/ 0,41%	Немає даних
КПІ ім. Ігоря Сікорського	Немає даних	35/ 0,92%	26/ 0,62%	4/ 0,19%	31/ 0,75%	Немає даних
Хмельницький національний Університет	Немає даних	49/ 0,71%	49/ 0,76%	51/ 0,71%	52/ 0,64%	Немає даних
Сумський державний університет	Немає даних	84/ 1,23%	60/ 0,89%	79/ 1,2%	81/ 1,35%	Немає даних
Миколаївський національний університет ім. М.О. Сухомлинського	Немає даних	0,32%	0,36%	0,64%	0,84%	Немає даних

та сприяти подоланню бар'єрів, які залишаються на шляху до успіху цих студентів [14]. Інша проблема навчання студентів з інвалідністю в закладах вищої освіти – відсутність допоміжних технологій. Відсутність або обмежене володіння допоміжними технологіями та фінансові обмеження є основними перешкодами для використання цих допоміжних технологій серед студентів. Студенти з вадами зору стикаються з багатьма проблемами під час доступу до допоміжних технологій для навчання, особливо в країнах із низьким середнім рівнем доходу [15, с. 805].

Якщо навіть брати навчання студентів медичних вищих навчальних закладів, то вони не отримують достатньо матеріалів та знань про інвалідність під час медичного навчання. Одним із рішень цієї проблеми є включення в навчальну програму [16].

І як ми вважаємо, причиною замалої кількості студентів в закладах вищої освіти, є те що тільки 05.09.2017 було прийнято новий Закон України «Про освіту», де було закріплено на законодавчому рівні право на здобуття освіти дітей з особливими освітніми потребами, незалежно від «встановлення інвалідності» [19]. До цього діти з інвалідністю в основному навчались в спеціальних закладах освіти. Тому вони не мали змогу вступити до ЗВО в загальному порядку та здати ЗНО на бал, який їм дасть змогу вступити до ЗВО.

Як зазначалось на початку збройного конфлікту, велика кількість людей була змушена покинути свої домівки та стати біженцями/вимушеними переселенцями. Згідно з оперативними даними, станом на 19.09.2023 р. кількість біженців з України в Європу становить 5 828 000,00; кількість біженців з України за межі Європи – 369 200 станом на 19.08.2023 р. та станом на 19.09.2023 р. всього зафіксовано біженців з України по всьому світі – 6 197 200,00 [13]. Тому результати місце перебування респондентів на момент заповнення анкети приведені на рисунку 2.

Крім того, нами було проведено коротке опитування, яке включало наступні питання:

Місце перебування на момент заповнення анкети

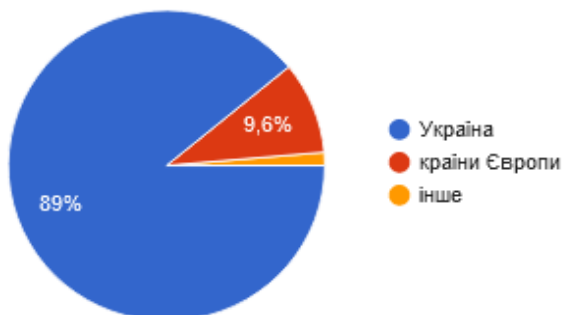

Рис. 2. Місце перебування респондентів на момент заповнення анкети

– оцініть Ваш рівень стресу до війни за шкалою від 1 до 3 (де 1 – сильний рівень стресу; 2 – нейтральний рівень; 3 – слабкий рівень стресу);

– оцініть Ваш рівень стресу в період війни за шкалою від 1 до 3 (де 1 – сильний рівень стресу; 2 – нейтральний рівень; 3 – слабкий рівень стресу).

Результати наведені на рисунку 3 та 4.

Враховуючи те, що респонденти є студентами, які навчаються в умовах збройного конфлікту, ми вважали доцільним запитати: Як війна вплинула на Ваше навчання? Результати зображені на рисунку 5.

Згідно з результатами, більша частина студентів на момент дослідження знаходилась на території України та в них рівень стресу виявився на високому рівні в період війни, але при цьому для майже половини респондентів війна ніяк не вплинула на їх навчання, у іншій ж половині з'явилась тривожність та дратівливість.

Роблячи висновки по першій частині, ми вважаємо, що тривожність та дратівливість, яка з'явилась у студентів, є нормальним явищем як під час військових дій в країні, так і під час навчання. Враховуючи те, що майже кожен день в країні лунає повітряна тривога, вже це є вагомим приводом для тривожності, навіть

Оцініть Ваш рівень стресу до війни за шкалою від 1 до 3 (де 1 – сильний рівень стресу; 2 – нейтральний рівень; 3 – слабкий рівень стресу)

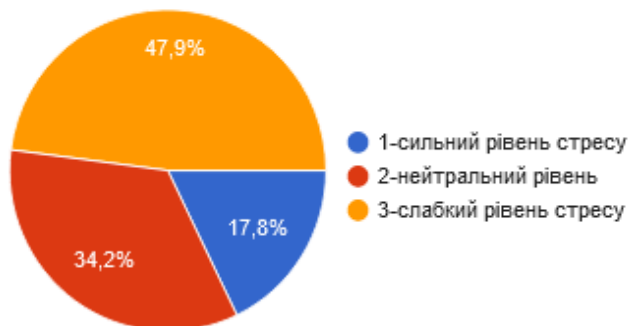

Рис. 3. Рівень стресу до війни у респондентів

Оцініть Ваш рівень стресу в період війни за шкалою від 1 до 3 (де 1 – сильний рівень стресу; 2 – нейтральний рівень; 3 – слабкий рівень стресу)

Рис. 4. Рівень стресу в період війни у респондентів

для людини з дуже високими показниками стійкості.

Далі нами було використано коротку шкалу тривоги, депресії та ПТСР, що складається з десяти запитань, на які треба відповісти «так» чи «ні». При обробці результатів нами було підраховано кількість ствердних відповідей: чим більше відповідей «так», тим більше виражені негативні психологічні наслідки тривоги, депресії та можливо ПТСР. «Пороговим» значенням для визначення наявності порушень психічного стану є більш 4 відповідей «так».

В зв'язку з тим, що серед респондентів були студенти з та без інвалідності, тому ми розділили їх на 2 групи та зробили висновки, чи студенти з інвалідністю мають більший рівень тривожні та депресії ніж студенти без інвалідності.

Як показник надійності, нами було розраховано коефіцієнт варіації (CV). Коефіцієнт осциляції ми використали, як додатковий показник визначення так званої «слабкої ланки».

Результати вираженості тривоги та депресії у студентів з та без інвалідності наведено в таблиці 2.

З табличних результатів, виходить що p -value вище 0,05, тому для наших даних застосовується нульова гіпотеза, а докази проти неї слабкі. В даному випадку нульова гіпотеза вірна та можемо стверджувати про відсутність різниці в наявності порушень психічного стану між студентами з та без інвалідності та немає зв'язку за рівнем тривожності та депресії між студентами з та без інвалідності.

Коефіцієнт варіації (CV 34% та 31% >25%) має високе коливання, тому сукупність є значною та однорідною. За даними коефіцієнта осциляції, можемо відкинути як «слабку ланку», оскільки показник на високому рівні, тобто чим менший цей коефіцієнт, тим менш ризикована відповідна стратегії для матриці.

Якщо брати загальну кількість позитивних відповідей більше «4» (дві групи студентів), то:

60% мають в наявності порушення психічного стану, ознаки тривоги та депресії, та відповідно 40% не мають.

Отже, із отриманих даних робимо висновок про наявність у студентів ознаки тривоги та депресії, але маємо відсутність різниці в наявності порушень психічного стану між студентами з та без інвалідності. Тобто немає значення, студент має інвалідність чи ні, на нього однаково впливає збройних конфлікт в Україні, який негативним шляхом позначається на їх психологічному стані.

Наступне, ми визначили, чи студенти без інвалідності більш стійкі до впливу стресових чинників, ніж студенти з інвалідністю за короткою шкалою стійкості (The Brief Resilience Scale; B.Smith). Шкала складається з шести тверджень та передбачає відповіді: «повністю не згоден», «не згоден», «нейтральний», «згоден» та «повністю згоден». Показник «стійкості» розраховується як сума балів за всіма твердженнями, але три твердження є прямими і три – зворотними.

Результати вираженості стійкості у студентів з та без інвалідності представлені в таблиці 3.

За нашими даними, результати p -value вище 0,05, тому застосовується нульова гіпотеза, а докази проти неї слабкі. Нульова гіпотеза вірна та не існує зв'язку між стійкістю у студентів з та без інвалідності.

Стосовно коефіцієнта варіації при низькій стійкості обох груп (CV 17% та 16% <25%), маємо середнє коливання, що можна вважати сукупність в межах однорідності. Та, відповідно, коефіцієнт варіації при нормальній стійкості обох груп (CV 10% >10% та 13% <25%) має середнє коливання, але близьке до низького, сукупність можна вважати слабкою. Згідно з даними коефіцієнта осциляції, то групу з низькою стійкості можна відкинути як «слабку ланку», на відміну від групи з нормальною стійкістю, де коефіцієнт осциляції має низьке значення, тобто чим менший цей

Таблиця 2

Вираженість рівня тривоги та депресії у студентів з та без інвалідності

Показники	Студенти з інвалідністю, показник позитивних відповідей більше «4»	Студенти без інвалідності показник позитивних відповідей більше «4»	Студенти з та без інвалідності показник позитивних відповідей більше «4»
N	15	63	78
M±m	6,42±0,57	6,46±0,25	6,45±0,22
Станд. відх	2,13	1,98	1,99
Коеф. Варіації, CV (%)	34%	31%	31%
Коеф. осциляції (%)	95%	93%	93%
P(T<=t) one-tail	0,4740		
t Critical one-tail	1,6657		
P(T<=t) two-tail.	0,9480		
t Critical two-tail	1,9925		

Примітка: M±m: M-середнє значення; m: помилка середньої арифметичної; $\alpha=0,05$

Вираженість рівня стійкості у студентів з та без інвалідності

Показники	Низька стійкість студенти без інвалідності	Низька стійкість студенти з інвалідністю	Нормальна стійкість студенти без інвалідності	Нормальна стійкість студенти з інвалідністю
N	46	11	63	10
M±m	2,37±0,06	2,35±0,11	3,46±0,04	3,27±0,15
Станд. відх	0,41	0,35	0,36	0,45
Коеф. Варіації, CV (%)	17%	16%	10%	13%
Коеф. осциляції (%)	70%	82%	34%	40%
P(T<t) one-tail	0,4357		0,0777	
P(T<t) two-tail	0,8714		0,1554	
t Critical one-tail	1,6735		1,6669	
t Critical two-tail	2,0048		1,9944	

Примітка: M±m: M-середнє значення; m: помилка середньої арифметичної; α=0,05

коефіцієнт, тим менш ризикована відповідна стратегія для матриці.

Якщо брати загальну кількість респондентів, то: 54,82% мають нормальну стійкість; 42,96% – низьку стійкість та 2,22% – високу.

Отже, із отриманих даних робимо висновок, що обидві групи студентів (з та без інвалідності) мають нормальну стійкість та низьку стійкість до стресу, але при цьому відсутня різниця стійкості між студентами з та без інвалідності до впливу стресових чинників. Згідно з цим, наявність нормальної стійкості у студентів пояснюється тим, що з початку війни пройшло вже півтора року, та студенти адаптувались до екстремальних умов. Для студентів, які мають низьку стійкість, вони не пристосувались до умов війни та дуже тривожно реагують на навколишні події, що можемо вважати нормою в умовах збройного конфлікту.

Із отриманих результатів дослідження можемо зробити модель формування стійкості

у студентів. Головним чином, для формування стійкості потрібна адаптація, підтримка з боку викладачів та оточуючих, позитивне мислення. Модель формування стійкості наведена на рисунку 6.

Дискусія. Результати проведеного дослідження демонструють, що обрані методи дослідження в цілому показують стан респондентів в період збройного конфлікту в Україні. В свою чергу, дослідження інших науковців стверджують наявність стресу у студентів. Разом з тим за показниками життєстійкості люди з інвалідністю не відрізняються від здорових людей [17, с. 222]. Крім того, у студентів з інвалідністю та без інвалідності життєстійкість в межах норми, що говорить про відсутність зв'язку між студентами з та без інвалідності [18, с. 54]. Втім, зазначимо, що на результат впливає кількість респондентів. В нашому дослідженні тільки 16,4% є студентами з інвалідністю, що є не достатнім для пов-

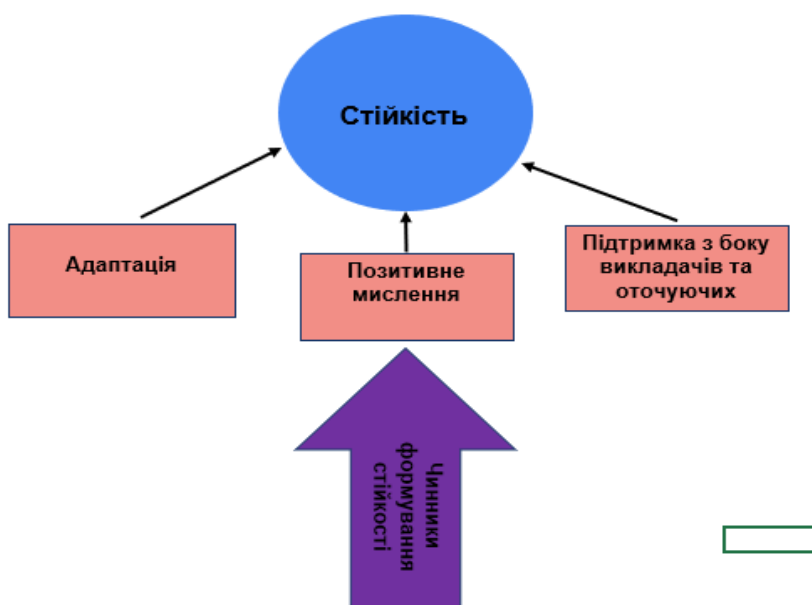

Рис. 6. Модель формування стійкості

ного розуміння впливу збройного конфлікту на їхній психологічний стан. Занадто мала кількість студентів пояснюється, як показали наші результати, замалою кількістю студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти (в середньому ≤ 1). Причиною тому є, як ми вважаємо, те, що тільки 05.09.2017 (6 років тому) було прийнято новий Закон України «Про освіту», де закріплено на законодавчому рівні право на здобуття освіти дітей з особливими освітніми потребами, незалежно від «встановлення інвалідності» [19]. Тобто ті студенти, які були серед респондентів, не мали змоги навчатись в інклюзивних класах та, можливо, отримували середню освіту в спеціалізованих школах для інвалідів. У тому числі заклади вищої освіти поступово впроваджують систему інклюзивної освіти, оскільки вищі навчальні заклади мають бути пристосовані для потреб навчання студентів з інвалідністю, що не завжди є архітектурно можливим та є значним фінансовим навантаженням на заклади освіти.

Висновки. З огляду на результати проведеного дослідження можна стверджувати про наявність у студентів ознак тривоги, депресії та стресу в період збройного конфлікту в Україні. Студенти мають середній (нормальний) рівень стійкості. Однак немає різниці між наявністю тривоги/депресії та стійкості між студентами з та без інвалідності. Ми вважаємо, адаптація сприяє наявності низьких показників тривоги серед студентів та формуванню стійкості до стресових чинників. Для формування стійкості потрібна адаптація, підтримка з боку викладачів та оточуючих, позитивне мислення.

Подальше наше дослідження буде спрямоване на вивчення адаптації студентів до умов навчання у військовий час.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сайт: Cambridge Dictionary. [dictionary.cambridge.org](https://dictionary.cambridge.org/english/war). URL: <https://dictionary.cambridge.org/english/war>.
2. Сайт: Електронна версія «Велика українська енциклопедія». URL: <https://vue.gov.ua/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0>.
3. Bekhruz, Kh.N. The concept of war in international law: problems of conceptualization. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. P. 558–561. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-2/132.
4. Топольницька М.І. Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: серія: Право*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 3. Вип. 47. С. 177–180. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33866>.
5. Сайт: Міністерство освіти і науки України. URL: saveschools.in.ua.
6. Lobato-Baez, Mariana, Morales-Rosales, Luis Alberto, Algreto-Badillo, Ignacio, Rodríguez-Rangel, Héctor. Analysis of stress and anxiety in university students to identify correlated factors. *Journal*

Educational Theory. 2021. P. 10–19. DOI: 10.35429/JET.2021.13.5.10.19.

7. Цимбалюк М., Жигайло Н. Формування стресостійкості студентів в умовах війни для правового та євроінтеграційного процесів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. С. 128–136. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.17>.

8. Жигайло Н., Шолубко Т. Формування психологічної стійкості студентів ЗВО під час війни. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Вип. 14. С. 3–14. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2022.14.1>.

9. Мороз Л.І., Сафін О.Д. Модель розвитку стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Київ: *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Том 33(72) № 5. 2022. С. 48–53 DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.5/08>.

10. Грузинська І.М. Проблема емоційного реагування на стресові ситуації в умовах воєнного стану. Київ. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук*. пр. 2022. Вип. 2(21). С. 97–107. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/59158>.

11. Хоменко-Семенова Л., Прохоренко Я. Вплив інформаційного контенту на емоційну стійкість студентів ЗВО в умовах воєнного стану. Київ: *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук*. пр. 2022. Вип. 1(20). С. 129–134. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58489>.

12. Журба К. Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних підлітків. *Нова педагогічна думка*. 2022. Том 110. Вип. 2. С. 105–109 DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-110-2-105-109>.

13. Сайт: of Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. (ODP). URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.125435210.1171454164.1680007933-2051047251.1651146256.

14. Barbara R Heard. Supporting students with blindness and visual impairments in microbiology. *FEMS Microbiology Letters*. 2023. Volume 370. DOI: <https://doi.org/10.1093/femsle/fnad029>.

15. Suraj Singh Senjam, Allen Foster & Covadonga Bascaran. Barriers to using assistive technology among students with visual disability in schools for the blind in Delhi, India. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. 2021. №16:7. P. 802–806. DOI: 10.1080/17483107.2020.1738566.

16. Paige C. Chardavoigne, April M. Henry, Karin Sprow Forté. Understanding medical students' attitudes towards and experiences with persons with disabilities and disability education. *Disability and Health Journal*. 2022. Volume 15, Issue 2. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2021.101267>.

17. Чиханцова О.А. Психологія становлення життєстійкості особистості: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Київ: Нац. акад. пед. наук України. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 2021. С. 40.

18. Овчаренко О. Життєстійкість студентів з інвалідністю та без інвалідності в умовах війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2023. 1(17). С. 47–55. URL: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.1\(17\).7](https://doi.org/10.17721/BPSY.2023.1(17).7).

19. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.